

NÄÄ-JUTTU, JUNTTIMURRE JA KEVYTSAVO. MAALLIKKOJEN MURREKUVAUKSET YKSISSÄ KANSISSA

Aila Mielikäinen ja Marjatta Palander: *Miten suomalaiset puhuvat murteista? Kansanlingvistinen tutkimus metakielestä*. Suomi 203. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2014. 260 s.

Takavuosien ennustus murteiden katoamisesta ei ole toteutunut, vaan jonkinasteisesta tasoittumisesta huolimatta puhutun suomen alueelliset erot ovat yhä voimissaan. Erimurteinen puhuja herättää seurassa huomiota ja saa kuulla kieleensä kohdistuvan asenteellisia, tunteellisia ja usein vakiintuneisiin stereotyyppioihin pohjaavia kommentteja. Murteiden harrastajat tuottavat murrekäännöksiä sekä aluemurteeseen opastavia sanakirjoja ja keskusteluoppaita. Kaikki tämä osoittaa, että murteista puhuminen ja kirjoittaminen eivät ole vain kielitieteilijöiden asioita.

Viime vuonna ilmestynyt kansanlingvistinen tutkimus *Miten suomalaiset puhuvat murteista?* valottaa sitä, miten ei-kielitieteilijät eli maallikot murteiden piirteitä ja eroja tunnistavat ja kielentävät. Kansanlingvistiikka on verrattain uusi kielitieteen ala, joka syntyi 1980-luvun USA:ssa nimenomaan tutkimaan tavallisten kielenkäyttäjien käsityksiä eri kielimuodoista. Suomessakin alettiin murreäänitteiden keräämisen yhteydessä kysellä, mitä haastateltavat ajattelevat eri murteista. Vanhastaan dialektologiassa kielitietoisuutta ja asenteita ei pidetty tärkeinä, mutta jälkepäin on todettu, että kielenkäyttäjien asenteet ovat saattaneet vaikuttaa joidenkin kielenpiirteiden muuttumiseen.

Kansanlingvististä tutkimusta on Suomessa tehty vuosituhanteen vaihteen jälkeen melko paljon, mutta suuri osa valmistuneista tutkimuksista on oppinäytetöitä. Erilaisia aineis-

toja ja tutkimustuloksia on alalta siis olemassa, mutta aineistot ja havainnot ovat olleet hajallaan. Kansanlingvistisen tutkimuksen yksi osa-alue on tarkastella, minkälaisin ilmauksin ei-kielitieteilijät kuvailevat havaitsemaansa murre-eroja ja kielentävät variantteihin kohdistuvia asenteitaan. Tätä maallikoiden metakieltä on aiemmin pidetty hajanaisena ja epäjohdonmukaisena (Nupponen, 2011, 260). Kuitenkin, kun aineistoa käydään läpi tarpeeksi paljon, toistuvuuksia alkaa löytyä. Tämän todistaa käsillä oleva kotimaisen kansanlingvistiikan pioneerien Aila Mielikäisen ja Marjatta Palanderin teos, joka kokoaa ansiokkaasti yhteen kansanlingvististen aineistojen informanttien käyttämän termistön ja siinä esiintyvät tendenssit. Tekijät ovat kokeneita lingvistejä, jotka ovat tarkastelleet tavallisten kielenkäyttäjien kieliasenteita ja metakieltä sekä kehittäneet kansanlingvistiikan menetelmiä useissa aiemmissä tutkimuksissa (esim. Mielikäinen & Palander, 2002; Mielikäinen, 2005; Palander, 2007; 2011).

Teoksen luvussa 2 esitellään kansanlingvistiikan tausta perusteellisesti, ja luvussa 3 kirjoittajat määrittelevät, mitä metakielellä tarkoitavat. He käyttävät määrittelyyn Dennis Prestonin (1998; myös Niedzielski & Preston, 2000, 302–314) esittelemää jakoa metakieli 1:een ja metakieli 2:een. Ensimmäisen tason metakieli kattaa puhtaasti kielen ilmiöt, ja sitä on esimerkiksi geminaation kuvaaminen sanalla *tuplakonsonantti*. Toisen tason metakieli taas ilmaisee kieleen ja sen käyttäjiin kohdistuvia asenteita, kuten jonkin murteellisen ilmauksen nimittäminen vaikkapa *landesanaksi*. Tekijät esittelevät metakielelle myös sellaisen luokittelutavan (Mie-

likäinen, 2005), jossa metakielen ilmaukset jaetaan muodon perusteella jäljittelyihin, terminomaisiin ilmauksiin ja muihin sanallisiin kuvailuihin. Tähän tapaan jaotelluista meta-kielen aineksista on rajattu teoksen aineiston ulkopuolelle jäljittelyt, joita ovat siis matkimukset sekä vain maininnan tasolle jäävät kielenaineokset, jos ne eivät liity nimeämiseen ja kuvailuihin. Esimerkiksi kiteytynyt repliikki *Ookko nää Oulusta* sekä irrallisena mainittu muoto *mansikkaloita* on jätetty poimimatta tarkasteluun, mutta ilmiön kuvauksena käytetty *nää-juttu* tai maininta *monikossa loi-pääte* on otettu huomioon. Tarkastelun kohteena ovat siis ne terminomaiset ilmaukset, joilla ei-kielitetielijät murteita ja niiden piirteitä nimittävät ja kuvailevat.

Teos on kunnianhimoisesti suunnattu mahdollisimman laajalle lukijakunnalle: yliopistoväen lisäksi sen toivotaan tavoittavan suurempaa yleisöä ja niitä maallikoita eli eikielitetielijöitä, joiden käsityksiä kirja käsittelee. Monipuolisen yleisön tavoittelu asettaa haasteita niin teoksessa käytettävälle kielelle kuin mukaan otetulle sisällöllekin, jotta asia olisi ymmärrettävää maallikolle mutta kielitieteilijälle itsestään selviä seikkoja ei toistettaisi tekstissä liikaa. Tekijöiden ratkaisu on ottaa maallikot huomioon siten, että teoksessa esiintyvät kielitieteelliset ilmiöt ja käsitteet selitetään kussakin luvussa lyhyesti. Lisäksi teoksen loppuun on koottu tekstissä käytettyjen kielitieteellisten termien sanasto, josta lukija voi tarvittaessa tarkistaa, mitä tarkoittavat esimerkiksi termit *prestiisi* ja *metateesi*. Kielitieteilijä kiittää sitä, että maallikkolukijoita ajatellen ei ole lähdetty yksinkertaistamaan lähdeviitteiden merkinäytöksiä, vaan viittauskäytäntö noudattaa fennististä perinnettä ja myös esimerkkien yhteydestä löytyvät täsmälliset ja tarkat tiedot siitä, mistä tutkimuksesta ja minkälaiselta puhujalta esimerkki on.

Tutkimuksen laaja aineisto koostuu 1970-luvulta alkaen tehdyistä sosiolingvis-

tisistä ja kansanlingvivistisistä tutkimuksista ja niiden yhteydessä kerätyistä kokoelmista. Vanhimmat aineistot edustavat sosiolingvivististä variaationtutkimusta, sillä ennen 1990-lukua Suomessa ei vielä tehty varsinaista kansanlingvivistä tutkimusta. Esimerkiksi Nykysuomalaisen puhekielen murros-hankkeen 1970-luvulla kerätyissä äänitteissä kuitenkin on tallennettu myös kansanlingvistiseen tarkasteluun sopivaa aineistoa. Uudemmissa, varsinaisesti kansalingvistiikan alaa edustavista tutkimuksista monet ovat opinnäytetöitä, minkä vuoksi niiden aineistot painottuvat nuoriin informantteihin, ts. yläkoululaisiin ja lukiolaisiin. Lukija jää pohtimaan, onko nuorten informanttien määrällä vaikutusta tuloksiin. Tunnistaisivatko vanhemmat, mahdollisesti jo useilla paikkakunnilla asuneet sekä opintojen ja työn kautta toispaikkakuntalaisiin tutustuneet ihmiset murteita tarkemmin? Yläkoululaisten ja lukiolaisten elinpiiri ja tuttavapiiri rajoittunevat usein kotikuntaan, joten käsitykset etenkin kaukaisemmista murteista voivat perustua enemmän yleisiin stereotyyppioihin ja tv:stä tuttujen julkisuuden henkilöiden tai sketsihahmojen käyttämään kieleen kuin omiin kokemuksiin.

Aineisto koostuu kaikenlaisilla kansanlingvistiikassa käytössä olevilla menetelmillä kerätyistä osuuksista: äänitetyistä haastatelluista, kirjallisista kyselyistä niin vapailla kuin vaihtoehtokysymyksilläkin, karttatehtävistä, kuuntelu- ja jäljittelytehtävistä, murrekään- nöksistä ja itseraportoinneista. Maantieteellisesti aineisto kattaa koko Suomen, mutta koska kansanlingvistiikan alan opinnäytetöitä on tehty ahkerimmin Itä-Suomen yliopistossa, tutkimuksen lähdeaineistoissa ainakin niiden osalta korostuvat itämurteisten puhujien käsitykset. Oulun seutua pohjoisemman Suomen osalta murrekäsityksiä on puolestaan kerätty vähiten. Tälläkin aineiston epätasaisuudella saattaa olla vaikutusta havaintoihin. Koska

suurimmalle osalle informantteista Peräpohjan murteet eli maallikoiden termein "Lapin murteet" ovat etäisimpiä ja siten vieraimpia, niitä koskevia havaintoja on aineistossa vain vähän. Maantieteellisesti suuren Pohjois-Suomen alueen sisäisiä murre-eroja ei tunnisteta, piirteistä nousevat esiin lähinnä *b*-äänne ja yhtymä *kb*, ja asenteet kuvastavat stereotypisia käsityksiä (ks. Palander, 2007). Jos aineiston käsittelyyn jotain lisättävää voisi esittää, perusteellisempaa tarkastelua olisi voinut kaivata juuri siihen, miten näin suuren aineiston perusteella informanttien alueellinen tausta vaikuttaa heidän käsityksiinsä eri murteista ja onko metakielessä eroja sen mukaan, pohjaako käsitys omaan kokemukseen naapurimurteesta vai stereotypiaan kaukaisemman alueen kielimuodosta.

Teos etenee siten, että aineisto käydään läpi ryhmittelemällä, luokittelemalla ja analysoimalla maallikoiden murreterminologiaa eri lähtökohdista. Luvussa 4 esitellään, miten maallikot kielentävät käsitteet *kieli* ja *murre* verrattuna kielitieteilijöiden määritelmiin sekä analysoidaan niiden ilmausten rakennetta, joilla ei-kielitieteilijät nimeävät suomen alueellisia ja sosiaalisia kielimuotoja. Nimityksistä käy ilmi maallikoiden havainto murteiden tasoittumisesta: sellaista alueellista nykypuhetikettä, jossa tunnistettavia murteellisuuksia ei esiinny yhtä paljon kuin maallikoille "oikeaa" murretta edustavissa vanhoissa kielimuodoissa, voidaan kutsua esimerkiksi nimityksillä *puolislangi*, *pikkumurre* tai *kevyt-savo*. Tasoittunut murre käsitetään siis jotenkin vaillinaiseksi ja epätäydelliseksi. Luvussa käsitellään myös kielenkäyttäjien nimityksiä erilaisille sosiaalimurteille ja rekistereille. Tyypillisintä on erottelu eri ikäryhmien sekä maalaisten ja kaupunkilaisten välillä. Aineisto osoittaa, että eri ryhmien kieltä kuvaavat nimitykset voivat olla vahvasti asenteellisia ja usein negatiivisen sävyisiä, kuten *junttimurre* tai *Stadin vammakieli*. Alueurteiden nimi-

tysten rakennetyypeissä erilaisia variantteja on runsaasti: maallikot voivat yhtäläisesti puhua niin *Rauman kieltä* tai *murretta*, *raumaa*, *raumalaisittain* kuin *raumalaista* tai *raumalaisten murrettakin*.

Maallikkokielen murteiden nimitysten perusteet ja murteiden rajojen hahmottaminen puolestaan käydään läpi luvussa 5. Pohjustukseksi käsittelylle luvun alussa esitetään kielitieteeseen vakiintunut alueurteiden jaottele. Maallikoiden murrenimitykset ovat usein samoilla perusteilla tehtyjä – mutta vaihtelevampia – kuin kielitieteelliset nimitykset: esimerkiksi ilmansuuntaan perustuvia nimiä ovat kielitieteilijöiden luokittelussa väliilmansuunnista muodostetut *lounaismurteet* ja *kaakkoismurteet*, mutta maallikot käyttävät näitä useammin pääilmansuuntiin perustuvia nimityksiä ja puhuvat esimerkiksi *Etelä-Suomen murteesta* tai *pohjoismurteesta*. Yleisin maallikoiden tapa nimetä alueurteita on sijoittaa ne kartalle alueen, esimerkiksi maakunnan, tai kaupunkikeskuksen perusteella. Kiinnostava nimeämisperuste on kielenainekseen perustuvilla murteen nimityksillä, esimerkiksi *mie-sie-murre* tai *ookkonää-kieli*. Näistä osa on vitsikkäitä ja tilapäisiä, osa vakiintuneempia, ja muodon suhteen niitä yhdistää tietynlainen toistorakenne.

Luvussa 6 päästään niihin ominaisuuksiin, joita maallikot murteissa tarkastelevat, ja siinä kootaan maallikkohavaintoja yhteen myös murreryhmä kerrallaan. Murreryhmittäisissä koosteissa ilmenee, että tietynlaiset luonnehdinnat keskittyvät tiettyihin murreryhmiin. Tässä kohdin aineiston informanttien vaihtelevalla taustalla lienee merkitystä, ja pohjoissuomalaisen vastaajien vähäisyys näkyy peräpohjalaisten murteiden luonnehdintojen niukkuutena muihin murreryhmiin verrattuna. Maallikoiden havainnoissa kiinnostavaa on esimerkiksi se, että kielimuotoa luonnehtivat ilmaukset liittyvät myös kielenpiirteisiin, mutta käyttäjiin kohdistuvia asenteita ilmai-

sevia – siis metakielen 2 ilmauksia – maallikot eivät pysty yhdistämään kielenpiirteisiin. Maallikot siis kuvaavat kielimuotoja esimerkiksi *kieroiksi* tai *iloisiksi*, mutta sen määrittäminen, mikä piirre kyseisestä kielimuodosta antaa kieron tai iloisen vaikutelman, ei heiltä onnistu.

Luku 7 vertailee kansanomaisia ja kielitieteellisiä termejä ryhmitellen aineiston termit jatkumolle arkikielisistä kielitieteellisiin. Esitetyistä yleistyksistä löytynee konkreettista apua esimerkiksi kansanlingvistisen kyselyn tulkitsijalle, joka pähkäilee, mitä maallikot voivat tarkoittaa kuvatessaan murteen piirteitä *vääntämiseksi* tai *venyttämiseksi*. Luvussa 8 puolestaan esitellään, mitä murrepiirteitä nykysuomalaiset tunnistavat ja miten he kuvailevat ja nimeävät niitä. Perustava havainto on, että yksittäisten äänneiden erot kiinnittävät ei-kielitieteilijöiden huomion, kun taas morfologian erojen tunnistaminen ja kuvailu on heille vaikeampaa. Osa piirteistä, nimittäin persoonapronominit ja prosodiaan ja ääntämykseen liittyvät ilmiöt on erotettu omiksi luvuikseen. Ne käsitellään muiden piirteiden jälkeen, pronominit luvussa 9 ja prosodia luvussa 10. Ratkaisu vaikuttaa ensin sisällysluetteloa tarkasteltaessa erikoiselta. Perusteluna ratkaisulle on, että näistä piirteistä maallikoiden tuottamassa aineistossa on paljon enemmän havaintoja ja tarkempaa käsittelyä kuin muista kielen ilmiöistä, ja lukukokemuksen tasolla rakenne toimii.

Metakielen ilmiöitä on siis ryhmitelty eri luvuissa eri tavoin. Tämä tuottaa hieman toistoja mutta helpottaa tiedon löytämistä myös selailevalla lukutyyllillä. Teoksen jäsenys on mielestäni suunniteltu kielentutkijaa eikä niinkään maallikkolukijaa palvelevaksi, koska esimerkiksi tiettyä murretta koskevia käsityksiä ei sisällysluettelon perusteella löydy, vaikka maallikoiden eri murteille nimeämät tuntomerkit onkin ryhmitelty murreryhmitäin luvussa 6.

Teoksen erityinen vahvuus on tutkimuksessa käytetty laaja ja monipuolinen aineisto. Kun dataa on tarpeeksi, aiemmin hajanaiselta vaikuttaneesta metakielestä on mahdollista tehdä yleistyksiä ja näin tuottaa ennen havaitsemattomia tutkimustuloksia. Se, että aineistona on kaikenlaisilla kansanlingvistiikan aineistonkeruumenetelmillä kerättyä metakieltä, varmistaa tulosten pätevyyden. Useiden vuosikymmenten ajan kattava aineisto paljastaa maallikoiden metakielessä ehtineen tänä aikana tapahtua myös joitakin muutoksia esimerkiksi sen suhteen, millaisin ilmauksin kuvataan yleiskieltä ja omaa kielimuotoa. Teoksen tärkeä saavutus on myös, että se kokoaa opinnäytetöiden tuloksia ja aineistoja helpommin saataville ja lisää tietoisuutta niistä.

Havaintoja valotetaan esittämällä runsaasti esimerkkejä. Maallikkolukijalle kiinnostavat ja usein hauskatkin esimerkit ovat ehkä teoksen antoisin osa, mutta ne keventävät ja selventävät myös kielitieteilijän lukukokemusta. Vaikka ilmiöitä käydään läpi esimerkkien kautta, teos ei kuitenkaan jää luettelonomaiseksi, vaan lukujen lopuissa esitetään yhteenvetoja ja päätelmiä. Runsa esimerkkien määrä ja maallikoita varten tavallista kielitieteen perusteesta hieman perusteellisemmin selityksin laadittu teksti tekevät kirjasta myös opiskelijoille helposti lähestyttävän, joten näen siinä potentiaalia suositukseksi tenttikirjaksi. Myös lauserakenteen tasolla lukukokemukseen lienee teosta laadittaessa kiinnitetty huomiota, sillä teksti on sujuvaa eikä karkottane maallikkolukijaa tieteellisille kirjoituksille usein tyypillisillä ylipitkillä ja monimutkaisilla rakenteilla.

Aineistoon kerätyt kuvailut on koottu laajaksi verkkosanakirjaksi. *Miten murteista puhutaan – Kansanlingvistinen sanakirja* on vapaasti selattavissa osoitteessa <http://kielikampus.jyu.fi/mitenmurteistapuhutaan>. Aakkostettu sanasto, runsaat esimerkit ja

helppokäyttöinen hakutoiminto palvelevat laajaa yleisöä ja verkossa julkaistu sanasto tavoittaa sellaisenkin lukijakunnan, joka ei ehkä painettuun teokseen tulisi tarttuneeksi. Uskon sanaston palvelevan ennen kaikkea tutkijoita, sillä tästä lähin uusissa aineistoissa vastaan tuleville ilmauksille on nyt ennennäkemättömän helppoa ja nopeaa löytää vastineita ja vertailukohtia. Avoimesti saatavilla oleva ja helppokäyttöinen aineisto kiinnostaa kuitenkin taatusti myös maallikoita, sillä esimerkiksi laittamalla hakusanaksi paikkakunnan tai maakunnan sanakirjasta löytää seudun murretta koskevia maallikkoluonnehdintoja.

Uskon, että käsillä oleva teos vakiinnuttaa paikkansa perusteoksena kansanlingvistiikan tutkijoiden kirjahyllyssä sekä murteita ja murreasenteita käsittelevien kurssien tenttikirjana. Tutkijoille ja opiskelijoille teos antaa näkökulmaa ja vertailukohtia maallikkojen käsityksiä keräävien kyselytutkimusten kysymyksenasetteluihin ja vastausten tulkitsemiseen. Toivon mukaan teos tavoitteensa mukaisesti löytää lukijoita myös murteista kiinnostuneista ei-kielitieteilijöistä. Konkreettista hyötyä ei-kielitieteilijöiden keskuudessa teoksesta on kansantajuisia murreoppaita ja -sanakirjoja laativille harrastelijoille, sillä teos toimii siltana kansanomaisen ja kielitieteellisen terminologian välillä. Maallikkolukija löytää teoksesta vastauksia esimerkiksi pohdintoihin siitä, mihin muut ihmiset oman kotiseudun murteessa kiinnittävät huomiota, ja pääsee vertailemaan omia käsityksiään laajan vastaajakunnan mietteisiin.

Katri Priiki

FM, tohtorikoulutettava

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen

kielentutkimus

Turun yliopisto

katri.priiki@utu.fi

LÄHTEET

- Mielikäinen, A. (2005). Matkimuksista määritelmään. Miten murteista puhutaan? *Sananjalka*, 47, 98–118.
- Mielikäinen, A. & Palander, M. (2002). Suomalaisen murreasenteista. *Sananjalka*, 44, 86–109.
- Niedzielski, N. A. & Preston, D. R. (2000). *Folk linguistics*. Trends in linguistics. Studies and monographs, 122. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Nupponen, A.-M. (2011). ”Savon murre” savolaiskorvin. *Kansa murteen havainnoijana*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology II. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- Palander, M. (2007). Alueellisen taustan vaikutus murrekäsityksiin. *Virittäjä*, 111, 24–55.
- Palander, M. (2011). *Itä- ja eteläsuomalaisten murrekäsitykset*. Suomi 200. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Preston, D. R. (1998). Folk metalanguage. Teoksessa: A. Jaworski, N. Coupland ja D. Galasinski (toim.): *Metalanguage. Social and ideological perspectives*, (s. 75–101). Berlin: Mouton de Gruyter.

